rippuvat piiskopkonna pühakute attribuute — Pauluse mõõka ja Peetruse võtit Andrease ristina[1]). Nagu teisedki seisused oma püüdes, maavalitseja võimu piirata, üksnes aeglaselt suutsid laiendada oma õigusi, ei võinud igatahes Tartugi tegelik osavõte maa valitsemisest mingil tingimusel olla olulise tähtsusega. Ent alles järk-järguline tõus välispolitiliseks võimuteguriks mõjus siin tagasi ka sisepolitiliselt.

Ühe tähise moodustab ses suhtes inkorporatsioonisõda Dietrich Damerowi ajal. Siin annab linn kapiitli ja piiskopinõukogu kõrval üheõiguslikuna oma nõusoleku liiduks Leeduga (1396. a.) ja kirjutab alla lepingu.

Järgmist pöördepunkti kujutab piiskopp Bartholomäus Savijerve poolt piiskopi asemikuks ja järelikult oletatavaks järeltulijaks tõstetud Helmicus von Mellinkrode valimiskapitulatsioon. Peale kõigi seniste eesõiguste ja vabaduste kinnitamise peab tema, piiskopp, kohustuma, ei ühtegi koadjuutorit valida ilma kapiitli, rüütelkonna ja linna teadmiseta, nõuandeta ja nõusolekuta; peale selle tunnustab ta kohustuse, teha oma valitsemismäärused, mis puutuvad rüütelkonda või linna, olenevaiks nende seisuste nõuandest ning nõusolekust. Kui linn ka juba varemini juhuslikult oma mõju piiskopi valimisel maksma oli pannud ja kui ta, tänu oma majanduslikule seisukorrale, oli muutunud mõõduandvaks teguriks piiskopkonna valitsemises, siis oli talle kõnesoleva valimiskapitulatsiooniga väärama tult kindlustatud õigus osavõtteks maa valitsemisest. Linn oli selle läbi asetatud ühele astmele teiste seisustega, mis erilise väljenduse leidis hiljemalt maaisandate poolt kinnitatud privileegiumis, et Tartu linnakodanikud tohivad üheõigluslikult aadlist võrsunutega kasutada ning pidada toomivaimulikkude kohti. 1485.—1543. a. on kolm Tartu linna kodanikku olnud piiskopiks: Dietrich V Hake (1485. a. — 1498. a.), Gerhard Schrove (1505.—1513. a.) ja Johannes V Bey (1528.—1543. a.).

Me ei suuda ülevaadet saada sellest, mil määral päriskeskajal linna valitsemisest osa võttis kodanikkond oma korralduste kaudu ja kuidas arenes tema oletatav mõju raele. Asjaolu, et rae täiendamine sündis eranditult kaupmeeskonna, Suure Gildi liikmeist (vanim põhimäärus on pärit 1387. või 1327. a., — aasta-arv pole täpsalt loetav) ja et kaubandus moodustas linnale olulise eluallika, teeb tõenäoliseks oletuse, et Suurel Gildil on olnud juba varemalt mõju rae otsuseisse, vähemalt rahanduslikes küsimusis. Kui 1425. a. raad ühes asjas kirjutab Tallinnale: „meie oleme läbi rääkinud oma kodanikkonnaga ja oleme ühisele otsusele jõudnud, et meie...“ („hebben wii oversproken mit unser menheid unde sin darup ens geworden, dat wii...“), siis äratab see mulje, et igatahes arvestas raad tähtsais asjus linna politilist kogukonda, s. t. Suure Gildi kõrval ka käsitööliste ühendust ja Väikest ehk „unserer lieben Frauen“ Gildi (mille tekkimisaeg teadmata, 1449. a. aga on ta omanduses igatahes üks kinnisvara-ühik). Teised kodanikkude korraldused ei tulnud politilises elus arvesse. Selle läbi, et Väike Gild oli põhimõtteliselt jäetud esinduseta raes ja muud kodanikkude korraldused kõrvaldatud politilisest elust üldse, oli igatahes loodud pind mitmesuguseiks vastoludeks. On vaevalt võimalik kindlaks teha, kuidas need avaldusid. Kuigi meil XVI aastasajast on teada juhud, kus rael on puudunud oma korralduste maksmapanekuks tarvilik autoriteet ja kus pinevus rae ja kodanikkonna vahel näib olevat

1) Muide on praegune vapikuju heraldika mittetundmisel ja arusaamatusel põhjenev moonutis; oleks ajakohane, et vapile tagasi antaks heraldiliselt vastuvõetav kuju.